

МІЖ СНОМ І СМЕРТЮ: СНОВИДІННЯ ЯК СИСТЕМА ПРИКМЕТ, ЩО ВІЩУЮТЬ СМЕРТЬ, У СЕЛАХ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ ЧЕРКАЩИНИ

Максим Шаповал

BETWEEN SLEEP AND DEATH: DREAMS AS A SYSTEM OF DEATH OMENS IN THE VILLAGES OF THE LEFT-BANK CHERKASY REGION

Maksym Shapoval

Relevance. Beliefs about death omens occupy an important place in the traditional culture of Ukrainians and reflect ways of interpreting liminal life situations. Despite the considerable body of ethnological research on funeral ritual practices, folk beliefs about prophetic dreams as omens of death remain only fragmentarily documented, especially in the local context of the Left-Bank Cherkasy region of Ukraine. Documenting the living folkloric tradition is essential, since traditional beliefs are gradually disappearing under the influence of urbanisation and the transformation of worldview.

Purpose. To collect, classify, and analyse folk beliefs about dream-omens foretelling death in the villages of Revbyntsi, Mala Burimka, and Staryi Mokhnach in the Zolotonosha district of Cherkasy region; to identify the main narrative motifs of prophetic dreams, to interpret their symbolism, and establish their connection with funeral ritual practices.

Methods. The study is based on field ethnographic research conducted by the author in 2024–2025. Respondents were selected with a focus on representatives of the older generation as bearers of traditional knowledge. The collected testimonies were recorded on video and subsequently transcribed. The analysis employed the comparative method, symbolic interpretation of dreams, and contextual interpretation within the framework of folk tradition.

Results. The study identifies the principal motifs of prophetic dreams: tooth loss (the most widespread omen, interpreted according to the presence of blood, pain, and the location of the tooth); appearances of deceased relatives (especially when they call, lead someone to the cemetery, or ask for something to be given to them); images of black ploughed soil and a collapsing house (symbolising the earth as the place of burial and the house as a symbol of the family's condition); the appearance of a horse in dreams (associated with the symbolism of guides to the otherworld); and other motifs (living flowers, the mass appearance of flies).

Conclusions. Prophetic dreams are grounded in the belief in the permeability of the boundary between the worlds of the living and the dead. The interpretive system preserves archaic layers of belief and demonstrates a close connection with funeral ritual practices. At the same time, some respondents express a sceptical attitude toward certain omens, which indicates an ongoing transformation of traditional beliefs. The study documents local variants of folk beliefs and enriches the understanding of thanatological concepts.

Keywords: traditional worldview, prophetic dreams, death omens, thanatology, oneiromancy, folk symbolism, funerary ritual, Left-Bank Cherkasy region, Zolotonosha district, field research.

Уявлення про передвісники смерті посідають помітне місце в традиційній культурі українців і відображають способи інтерпретації межових життєвих ситуацій. Важливу роль у цій системі відіграють сни, які тлумачаться як ознаки наближення смерті та сприймаються як особлива форма знакової комунікації. У статті розглянуто цю групу вірувань на матеріалах сіл Ревбинці, Мала Бурімка та Старий Мохнач Золотоніського району Черкаської області.

Попри значний обсяг етнологічних досліджень, більшість праць зосереджена на поховальних обрядах, тоді як уявлення про «віщі сни» як передвісники смерті залишаються лише фрагментарно описаними, особливо в локальному контексті Центрального Лівобережжя.

Предметом дослідження є сни-прикмети, що тлумачаться як передвісники смерті, зафіксовані у вищезгаданих селах, а також способи їх інтерпретації у місцевій традиції. Дослідження

ґрунтується на авторських польових матеріалах і має на меті зібрати, класифікувати та інтерпретувати ці вірування в межах локального культурного середовища. Хронологічні рамки дослідження охоплюють кінець ХХ – першу чверть ХХІ ст., що відповідає життєвому досвіду опитаних респондентів, водночас зафіксовані уявлення зберігають архаїчні смислові нашарування.

Згідно з народними уявленнями, смерть не настає раптово: їй передують певні знаки, які сприймаються як попередження про цю подію. Такі передвісники можуть виявлятися у різних формах і адресуватися як самій людині, так і її близьким родичам; у народних поясненнях вони нерідко постають як знаки, що з'являються задовго до смерті – інколи за кілька місяців або навіть рік (Сушко 2012, с. 58).

В. Гнатюк зазначав, що саме сни найчастіше тлумачаться як провісники смерті і нерідко з'являються не людині, яка має померти, а її близьким родичам (Гнатюк 1912, с. 392). Польові матеріали з досліджуваних сіл підтверджують актуальність цього уявлення і в сучасності.

У народній свідомості сон сприймається як стан, близький до межового: під час нього людина втрачає контроль над тілом, перебуває у нерухомому положенні, із заплющеними очима, що символічно зближує його з образом смерті. Ця подібність відображена і в поховальній матеріальній культурі (нааявність подушки, покривала тощо), що посилює асоціативний зв'язок між сном і смертю.

Показовою у цьому контексті є розповідь Ольги Тертишник про односельця, який, жартома використовуючи труну як місце для відпочинку, викликав у дітей сильний переляк та мимоволі продемонстрував символічну спорідненість сну і смерті: *«Один дід, моєї хрещеної... То, оце, в сінях стояла та труна. І дід лягав відхилитися, як оце, наробиться там у день (сміється). Він ліг. У нього постель там. Він ляже, та зайшли діти, та перелякалися – дід у труні лежить. І він все время, той дід, лягав у труну й оддыхав»* (Тертишник 2025).

У межах досліджуваної території зафіксовано низку сновидінь, які інтерпретуються як ознаки наближення смерті. До них, зокрема, належать сюжети про випадіння зубів, переселення або руйнування житла, звернення чи «кликання» з боку померлих, передавання предметів покійному, образ розритої землі, а також сновидіння із масовою появою мух чи ос. Усі респонденти підтвердили переконання в існуванні таких «віщих снів», що свідчить про сталість відповідної традиції.

Респондентка Парасковія Богданченко наголошує на зв'язку таких снів зі станом людини, життя якої наближається до завершення: *«Я чула таке, що перед тим, що людина, оце ж, дуже хворіла, а тоді... Якесь попередження приснилося, що скоро вона вже відійде, ця людина. То таке єсть, якийсь зв'язок у природі існує»* (Богданченко 2025).

Початковим імпульсом для дослідження став запис спогаду моєї прабаби. Вона пригадала сон, у якому центральним образом була **гадюка**, що заповзала до хати та прямувала до ліжка: *«Сиділа я... Дивлюся, ранок, до мене у спальню лізе гадюка. Морхла, стара, куценька. І так до мене повертає в спальню. А там дутіки (чоботи) стоять мої. Я розбувалася там. Вона долізла до дутіки і в дутіку не влізла. І її нестало»* (Жейда 2024). В момент оповіді було зрозуміло, що цей сон осмислювався нею як знак, пов'язаний із наближенням її кончини. Улітку того ж року інформантка померла.

Цікаво, що в цьому та у інших записках, сонні образи мають яскраво виражені індивідуальні та незвичайні риси. Тут гадюка характеризується як «морхла», «стара» та «куценька». Саме такі деталі роблять сон пам'ятним, значущим і тим, що вирізняється серед інших сновидінь (Сушко 2012, с. 59). Завдяки незвичайності образу його легше запам'ятати та перенести із сну в реальність, де він отримує статус провісника.

Респондентка Світлана Данилова наголошує на негативній символіці сну про змію, особливо якщо це гадюка. Що не випадково, адже цей вид рептилій є отруйним і традиційно асоціюється з небезпекою в українському народному світогляді: *«Гадюки, як сняться, то тоді ото на другий день ходиш і думаєш: «Хотьби ніхто не прийшов. Бо хтось вилає, або щось погане трапиться»* (Данилова 2025).

Іншим поширеним мотивом є **випадіння зуба** – образ трапляється часто і сприймається як загальновідоме повір'я: усі опитані респонденти підтвердили його побутування у своїх громадах.

В. Гнатюк фіксував його загальну поширеність, зазначаючи, що випадіння зуба з кров'ю у народній онейромантії стабільно пов'язується зі смертю родичів (Гнатюк 1912, с. 203, 255, 299, 303, 371, 384, 392, 403). Зібрані польові матеріали підтверджують це тлумачення та доповнюють його локальними деталями, які допомагають точніше визначити особу, смерть якої віщує сновидіння.

Першою згадуваною ознакою є кров, що з'являється разом із зубом, який випав, це тлумачиться як сигнал про смерть кровного родича, близької людини або члена сім'ї: «*Та, ото ж погане. Як з кров'ю, то, може, ж кровне, хто вмере*» (Тесленко 2025). «*Та то ж, як таке присниття, то хтось умре. [Якщо з кров'ю зуб випав?] То кровне буде. [Якщо без крові?] По-стороннє таке. То тіки, як випав зуб, ото вже і знай, хто умре. Хоч дід, хоч баба, може там. Предугадують самі собі.*» (Стринж, 2025). «*Якщо кров іде і болить, то кажуть умре кровна людина. А от тільки, як кажуть, кров, то тоді буде щось таке нехароше*» (Матюша 2025). «*Як із кров'ю, то своє рідне. Як так, то может і присниться шо впало, то двоюрідне чи яке. А як з кров'ю, то рідне*» (Сутула 2025). «*Якщо з кров'ю, то хтось кровний помре*» (Палій 2025).

Другою визначальною ознакою є наявність болю. Якщо зуб випадає болісно, сон трактується як знак смерті родича. Безболісна втрата пов'язується з «чужою» смертю: «*Як випаде зуб, то... Не болить, то хтось чужий умре. А як болить, випаде, то родичі вмрут. [А якщо випадає зуб з кров'ю?] То кровне ж умре*» (Пісковець 2025).

Третьою ознакою є місце розташування зуба, що випав. Ця деталь дає змогу передбачити стать людини, яка може померти: «*Якщо передній, то те (жінка)... А як кутній, то із мужиків*» (Сутула 2025).

Однак, не всі сни про трату зуба обов'язково віщують чийсь смерть. Є сюжети, які місцеве населення сприймає як «безпечні». Прикладом, якщо зуб вирвали уві сні без крові, то таке сновидіння не трактують як пророче і ним можна знехтувати: «*А якщо зовсім зуб вирвали і немає ні крові, нічого, то нічого не буде*» (Матюша 2025).

Наступним поширеним сюжетом, який характерний для всього ареалу дослідження, є **явлення померлих** уві сні. Образ цей має різноманітні прояви, однак спільним є те, що померлий взаємодіє із живими людьми. За уявленням, така інтеракція є небезпечним знаком, оскільки вона може трактуватись, що смерть скоро забере або того, хто бачить сон, або ту людину, з якою померлий безпосередньо взаємодіє.

«*Йй приснилося дід Берко, а він уже помер. І він, нібито, прийшов додому. Узяв Гришу за руку і пішов. Каже, минув колгоспний двір і повів на кладовище. Син помер. Син, онко було*» (Матюша 2025). Тут респондентка розповідає про померлого знайомого – діда Берка, який уві сні з'явився і відвів свого живого родича Гришу на кладовище, що трактувалось нею та односельцями як чітке провіщення смерті члена громади.

Та ж інформаторка розповіла сон, у якому померлий відводить живу людину на кладовище – «*туди, де сам вже живе*». Ця деталь відображає народне уявлення про те що життя померлого продовжує існувати паралельно зі світом живих (Матюша 2025).

Схожим сюжетом ділиться Ганна Тесленко. Односелець Гаврило, що вже помер, регулярно приходив уві сні до її живої подруги, яка його не любила і навіть не хотіла бути похованою поряд із ним. Запис є цінним, бо в ньому згадується практика «*накидати гробик*» – за життя займати собі місце на кладовищі, щоб бути похованим поряд зі своїми родичами. Це демонструє значущість для традиційного світогляду бути разом зі своєю родиною, навіть після смерті: «*Ось Кабецьєвська, як була, йй усе снівся Гаєрило, а вона його так не любила... Вона коло матері гробик накидала, щоб лягти ж коло матері. Так Гаєрило, там недалеко, поховали... А він з неї сміявся. Це вона спішила, та вдома, не снідала. Та вийде отуди на крещатик – кінець дороги, жде машину і їсть. А він приходить та й глузує з неї: «О, не поїла вдома, та тут їси». Так вона ж його, така зла була. А її тепер поховали в Чорнобах... І Гаєрило, і гробик остався тут*» (Тесленко 2025).

Цей матеріал ілюструє типовий зразок прикмети на смерть і те як міжособистісні відносини – прихильність чи неприязнь – переносяться і на потойбічний світ.

Окрему групу займають сюжети, де покійник кличе живу людину або просить передати щось. Такі сонні образи мають однозначну семантику в досліджуваних населених пунктах і сприймаються як серйозна вістка про ймовірну кончину когось із близького оточення; «*Та кажуть, шо є таке, шо приснилося там... А тут тобі, й людина та помирає. Шо хтось із покійників прийшов і гукає його, або забрав*» (Жейда 2025).

Світлана Данилова згадує не тільки голосовий заклик померлого, а й інші звукові прояви: стукіт, скрип, оклик: «*Буває ходиш, о. Чи стука, чи хтось там скрипнуло, чи даже буває, шо тебе погукає хтось. Буває, шо таке, чи голос. Ото-то кажуть, шо... (на смерть)*» (Данилова 2025).

Інша респондентка ділиться власним досвідом схожого сновидіння, та акцентує на захисній дії – не відгукуватися на поклик і не відчиняти дверей, це підсвічує уявлення про можливість уникнути смерті через дотримання певних захисних практик: «*Та і мені недавно таке було.*

Не можна виходить, питать: «Хто там? Хто там?». А щоб одкривать двері... (неможна)» (Черепок 2025).

Валентина Сушко у своєму дослідженні відзначає, що «кликання, гукання, стукання» може бути пов'язане з атрофованими віруваннями українців, росіян, білорусів та болгар у домовика. Саме він своїми діями попереджає про скорий прихід смерті (Сушко 2012, с. 62–63).

Про появу померлих колег перед очима її чоловіка, що був на фінальному етапі свого життя, ділиться інформаторка: «А дід було, каже: «Осьо, подивись-подивись, стіки в мене за плечима хлопців, новожиттєйських» (із сусіднього села Нове Життя), Тих, шо він же жив з ними, робив. А я кажу: «Та немає нікого». А вони вже померзні (померлі), так шо вже вони приходили за ним. І все время: «Подивіться-подивіться!». Мать із тиждень перед тим, шо вмер. Уже його уже те... доходив він до такого» (Черепок 2025). За її спогадами, «мертвяки» з'являлися чоловіку не уві сні, а наяву. Варто враховувати що свідомість хворого вже була порушена, вона наголошує що він «уже доходив до такого», тобто фактично стояв на порозі смерті. Згодом це передбачення справдилося – чоловік респондентки справді помер.

Та ж респондентка розповідає про власний сон, який за всіма ознаками мав би віщувати смерть. У сновидінні вона разом із вже померлими родичками працювала на городі, вирішальним виявилось те, що ті хто прийшов за нею зрештою пішли, не забравши її з собою. Тобто залишили її у «світі живих»: «Мені ось, мо дві ночі тому назад приснилось, шо було би кума Любка і кума Чайківська – вже ж покойні, – і я, і сваха Ольга Дудничка – вмерла, вже ж вона молодша за мене. І ще хтось, не запомнила. І вони по краях, так далеченько од мене полоти кукурузу, отака заввишки кукуруза, а куці отакі паростки понаростали, а я кау: «Тойде росло ж по багато так». А тоді глядь – нема нікого, одна я осталась... То Вовці (сину) розказую, а він каже: «А вони пішли од вас?» Кау: «Та пішли, а не бачила, де ділись». То кажу ж: «Не забрали ще з собою мене» (Черепок 2025).

Не кожен сон, у якому з'являється померлий, обов'язково трактується як передвісник смерті, існують і нейтральні варіанти. По-перше, покойник може просити передати йому якусь річ: вважається, що нестача цього предмета на «тому світі» створює йому незручності, тож такий сон розуміють радше як прохання про допомогу, а не як погану прикмету. По-друге, небіжчик іноді з'являється, щоб розповісти сновидцю про свій стан – наприклад, розказує, чим займається або як почувається у потойбічному світі. Нарешті, трапляються випадки, коли поява покойника взагалі не сприймається як щось важливе: людина може просто забути сон або не надає йому значення, якщо відсутні характерні «небезпечні» елементи (заклик піти «за собою» тощо) (Сушко 2012, с. 58–59).

Під час дослідження було зафіксовано сюжет що віщує смерть – **прихід коня**. Образ цей є радше винятковим, ніж загальнопоширеним в уявленнях мешканців досліджуваних сіл Черкащини: «Ото мамі, як приснилася, то кажуть, або на хворобу, або на смерть. Мама розказала моя, як наша тітка вмерла, цей, приснилося шо біла коняка йшла до неї. Ну, мимо її двору». Ну це так повір'я, хотя може... Вещі сні» (Данилова 2025).

Її сусідка підтверджує це вірування, але додає, що образ коня уві сні свідчить про хворобу, яка в перспективі може призвести до смерті: «Коняка, то – хвороба» (Черепок 2025).

У традиційній похоронній обрядовості слов'янських народів, зокрема українців, історично фіксується використання волів для перевезення труни (Вовк 1995, с. 328–329, 332). Можна припустити, що з часом, через зменшення поширеності волів як тяглової сили, функцію провідника в потойбіччя перебрав на себе кінь. Можливо, саме ця транспортна роль у похоронному обряді пояснює, чому кінь з'являється в сновидіннях як передвісник смерті. Сприйняття цієї тварини як передвісника хвороби також вписується в цю систему народних вірувань, адже тяжка недуга часто розглядалася як перший крок на шляху до того світу.

Серед інших сонних образів, що можуть передвіщати скору кончину, було згадано **живі квіти**. Про таку прикмету розповідає Світлана Данилова, примітно, що вона висловлюється про цю прикмету зі скептицизмом та у жартівливій формі. Респондентка міркує, що якби така прикмета працювала буквально, то у місті, де через більшу густоту населення статистично людей помирає більше, мали б снитися «цілі квітники»: «Кажуть, якщо живі квіти, сняться. Це так казали. Як дуже багато живих квітів, то кажуть, не обізатільно в сім'ї, а десь, о. Ну, якщо брать г'ород, то там же ж кожді п'ять минут хтось умира. Так шо можна у букетах сидить, у цвіточніках (сміється). Не, ну так же ж получається, тут у нас один умер, а там же ж...» (Данилова 2025).

Свідчень про живі квіти інші опитані респонденти не надають, що може свідчити про локальний характер цього вірування або про його поступове зникнення.

У народній свідомості символіка квітів є складною. Квіти асоціюються із життям, фертильністю, молодістю що ніби суперечить їх тлумаченню як передвісника смерті. Проте квіти мають зв'язок – їх використовують у поховальних обрядах: прикрашають труну, могилу, вони є обов'язковим атрибутом поминальних церемоній (Вовк 1995, с. 213). Можливо, ця асоціація породила вірування про квіти як віщування на смерть у сновидіннях. Скептичне ставлення респондентки ілюструє процес трансформації традиційних вірувань у сучасному сільському середовищі, де раціональне осмислення поступово витісняє давні уявлення.

Інформатори згадують **чорну виорану землю** як образ-провісник: *«А то город виораний, то може ще шось таке присниться на смерть»* (Тесленко 2025). *«Як сниться чорна земля чи перекопи»* (Данилова 2025). *«Як чорна земля, то на смерть»* (Черепок 2025).

Земля як стихія пов'язана з циклом життя, вона є місцем поховання. Значущим є образ «виораної» чи «перекопаної» землі, що часто зустрічається як сюжет сну, який говорить про прихід смерті (Сушко 2012, с. 59).

Ольга Тертишник ділиться сном її матері, де фігурує образ **хати, яка руйнується**. Вона трактує образ хати не стосовно конкретної людини, а всієї родини, яка в ній проживає. Слід звернути увагу на пояснення: відпала одна стіна, та що від дороги – помер її зять, а інша – задня – «нарушилася», тому зараз хворіє її сестра, яка також проживала в цій хаті. У сні також присутній образ нового дому – білої хатини, куди переходить героїня сну. Відзначу і місце, де вона стоїть, це – город, тобто образ землі, про який згадували респондентки вище: *«Ось моїй матері сниться сон, та перед зятем, оце ж, сестриним чоловіком... Я зайшла до матері, бо корови тоді були в мене, то я ж і рано встаю. Загляну ж до матері, чи шо. А мати кає: «Олю, а Володя (зять) сьогодні вмере. А я кажу: «А як ви знаєте?». «Ой, Олю, умре». Сниться, одвалилася стіна, повністю одвалилася у їхній хаті. Вона, у них така, як, оце, і у мене хата. Одвалилася, оця шо од дороги, просто впала туди до забору. А оця, що задня, тоже нарушилася. То й сестра, оце, так боліє. І отам на городі... В в їх такий невеликий город, там мое 4,5 сотки. А на городі така гарна біла хатинка построїна. І Володя перейшов туди. Бо та ж хата одвалилася, Він сьогодні вмере. Ось, одна минута дев'ятого, дзвонить сестра: «Помер Володя». Кажу: «Ми вже знаємо, шо помер, бо матері оце таке наснилось». І та ж сестра, оце боліє, це саме така больна. А та упала, а у Володі таку гарну білу хатинку, і він перейшов туди»* (Тертишник 2025).

Цікавим є образ «білої хатинки» на городі, куди переходить померлий. Білий колір тут може асоціюватись із свіжопобіленою хатою – підготовленим новим домом для душі померлого в «іншому світі». Розташування цієї хатини на городі створює зв'язок із символікою землі як місця останнього спочинку.

Також варто відзначити пророчий характер описаного сну: передбачення матері респондентки про смерть справдилося того ж дня, що підкреслює глибоку віру місцевих жителів у віщі сні.

У цьому випадку простежується вкорінене вірування, що наближення смерті позначається не лише на фізичному стані людини, а й на всьому її оточенні. Хата, як місце, де людина проводить значну частину свого життя, може бути особливо чутлива до цих змін. Образ хати виступає як символічне відображення стану родини (Сушко 2012, с. 60). Руйнування стіни проорокує смерть конкретної людини, а пошкодження іншої частини будівлі – хворобу іншого члена родини. Простежується паралель із віруваннями, коли у випадках затяжної агонії вдаються до особливих дій для полегшення виходу душі з тіла: просвердлювати дірку в стіні, розбирати частину стріхи. Ці практики демонструють, як символічне руйнування оселі пов'язувалося з переходом людини у потойбічний світ (Вовк 1995, с. 212).

Останній сюжетом-провісником є **нашестьям мух на житло**. Мухи в цьому контексті виступають деструктивним елементом, який «нападає» на дім – образ, який проєктується на реальний стан здоров'я людини. У цьому випадку сон віщує смерть не власнику домівки, в якій з'являються шкідники, а людині, яка прийшла цих комах захищати, обґрунтовуючи свої дії тим, що мухи – це живе: *«Ну, хвора людина була, от. Постороння зовсім людина, ні родичі, нічого. Каже: «Мені сниться. От мухи такі чорні літють. А я їх ганяю-ганяю – не можу вигнати». І заходить ця ж людина. «Для чого ти його? Воно ж живе, а ти його ганяєш?». І та людина ж в швидкості помирає. Настільки це правда, чи воно так, чи не так, а це ж розповіді такі. Оце як, оті такі великі, зелені оті мухи. То кажуть, як та муха літує, то це на смерть»* (Матюша 2025).

Привертає увагу кольорова характеристика мух – «чорні» та «зелені». Зелені (ймовірно, йдеться про падальних мух) безпосередньо пов'язані з процесами розкладання органічної матерії, що створює асоціацію зі смертю. Важливим елементом є дія «ганяння», яку здійснює сновидець, та протидія з боку людини, якій незабаром судилося померти. Елемент цей можна

розглядати як символічну боротьбу зі смертю, де мухи виступають її вісниками або навіть представниками. Заступництво за мух – «*воно ж живе, а ти його ганяєш*» – може розумітися як прийняття неминучості скорої смерті або навіть несвідому асоціацію захисника із «мертвим світом». Примітно, що респондентка сама висловлює певний сумнів щодо достовірності таких прикмет – «*Настільки це правда, чи воно так, чи не так*» – що свідчить про рефлексивне ставлення до народних вірувань.

Отже, сновидіння, які віщують смерть, займають особливе місце в системі традиційного світогляду мешканців досліджуваного регіону. У традиційній свідомості сон і смерть сприймаються як тісно пов'язані між собою стани, що пояснює таку вагомість снів у системі прикмет.

За результатами дослідження було виявлено кілька основних сюжетів віщих сновидінь: випадіння зуба (найбільш поширена прикмета з чіткою системою трактувань залежно від наявності крові, болю та розташування зуба); явлення померлих родичів чи знайомих (особливо коли вони кличуть або просять щось передати); образи чорної виораної землі або зруйнованої хати (відображають уявлення про землю як місце поховання та хату як символ стану родини); поява коня (винятковий образ, пов'язаний з давньою символікою провідників у потойбіччя); інші образи (живі квіти, нашестя мух).

Віщі сновидіння базуються на уявленні про проникність межі між світом живих і мертвих, особливо вночі. Вони виконують інформативну, психологічну та соціальну функції. Водночас спостерігається певна трансформація традиційних вірувань – деякі респонденти висловлюють скептичне ставлення до окремих прикмет.

Список джерел та літератури

- БОГДАНЧЕНКО, П. В., 1953 р. н., с. Ревбинці, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Ревбинці. Записано автором 23.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/taAfjerNITU?si=4DI4TVHelczO4Sdt>
- ВОВК, Хв., 1995, Похоронні обряди. Етнографічні особливості українського народу. К., 211–216, 324–335.
- ГНАТЮК, В. М., 1912, Похоронні звичаї й обряди. Етнографічний збірник, 31–32. Львів.
- ДАНИЛОВА, С. М., 1969 р. н., с. Старий Мохнач, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Старий Мохнач. Записано автором 22.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/mU3l0TKLObw?si=MoZfqgBEZoMSvrlid>
- Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Том 5: Поховально-поминальні звичаї та обряди, 2020. К.: Видавництво ІМФЕ.
- ЖЕЙДА, Г. О., 1929 р. н., с. Ревбинці, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась в с. Старий Мохнач. Записано автором 18.05.2024 р.
- ЖЕЙДА, Н. П., 1954 р. н., с. Ревбинці, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Ревбинці. Записано автором 23.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/vsljLmCMTXI?si=FtfCaZBvVbqqQ87h>
- МАТЮША, М. Г., 1950 р. н., с. Ревбинці, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Ревбинці. Записано автором 23.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/3j2HH23R7NY?si=RHHuj1GEFWMfqw0I>
- ПАЛІЙ, О. П., 1945 р. н., с. Ревбинці, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась в с. Ревбинці. Записано автором 23.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/taAfjerNITU?si=4DI4TVHelczO4Sdt>
- ПІСКОВЕЦЬ, Н. І., 1938 р. н., с. Старий Мохнач, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Старий Мохнач. Записано автором 22.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/QWa37RDGsT4?si=6Y4Ba5SvM6Rft1VA>
- ПРОПП, В. Я., 1928, Морфология сказки. Л.: Academia.
- СТРИНЖА, А. П., 1935 р. н., с. Ревбинці, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Ревбинці. Записано автором 23.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://youtu.be/VghJtdbTO0Q?si=_GkeO2kzSDv4YCeA
- СУТУЛА, М. А., 1934 р. н., с. Ревбинці, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Ревбинці. Записано автором 23.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/taAfjerNITU?si=4DI4TVHelczO4Sdt>

- СУШКО, В., 2012, Життя незкінченне: Поховальна обрядовість українців Слобожанщини XIX–XXI ст. Харків: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського.
- ТАРАСЕВСЬКИЙ, П. К., 1912, Похоронні звичаї й обряди. Етнографічний збірник, 31–32. Львів, 403–424.
- ТЕРТИШНИК, О. В., 1952 р. н. с. Мала Бурімка, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Мала Бурімка. Записано автором 22.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/fyvb8Q4Ahpc?si=5dvqxzw3hWcjpgour>
- ТЕСЛЕНКО, Г. В., 1938 р. н., с. Старий Мохнач, Золотоніський р-н, Черкаська обл., народилась та все життя мешкає в с. Старий Мохнач. Записано автором 22.03.2025 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/kluUsrJyVcE?si=1Qqm5a4w8OXFYEZw>
- ЧЕРЕПОК, В. О., 1941 р. н., с. Старий Мохнач, Золотоніський р-н, Черкаська обл. Записано автором 22.03.2025р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/mU3I0TKLObw?si=MoZfqgBEZoMSvrlD>

References

- BOHDANCHENKO, P. V., born in 1953 and lived her entire life in village Revbyntsi, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 23 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/taAfjerNITU> [In Ukrainian].
- CHEREPOK, V. O., born in 1941, village Saryi Mokhnach, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 22 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/mU3I0TKLObw> [In Ukrainian].
- DANYLOVA, S. M., born in 1969 and lived her entire life in village Saryi Mokhnach, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 22 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/mU3I0TKLObw> [In Ukrainian].
- Etnohrafichniy obraz suchasnoi Ukrainy. Korpus ekspedytsiinykh folkloro-etnohrafichnykh materialiv. Vol. 5: Pokhvalno-pomynalni zvychai ta obriady [Ethnographic image of contemporary Ukraine. Corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials. Vol. 5: Funeral and memorial customs and rites], 2020. Kyiv: Vydavnytstvo IMFE. [In Ukrainian].
- HNATIUK, V. M., 1912, Pokhoronni zvychai y obriady [Funeral customs and rites]. Etnohrafichniy zbirnyk [Ethnographic Collection], Vols. 31–32. Lviv. [In Ukrainian].
- MATIUSHA, M. H., born in 1950 and lived her entire life in village Revbyntsi, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 23 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/3j2HH23R7NY> [In Ukrainian].
- PALII, O. P., born in 1945, village Revbyntsi, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 23 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/taAfjerNITU> [In Ukrainian].
- PISKOVETS, N. I., born in 1938 and lived her entire life in village Saryi Mokhnach, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 22 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/QWa37RDGsT4> [In Ukrainian].
- PROPP, V. Ya., 1928, Morfologiya skazki [Morphology of the folktale]. Leningrad: Academia. [In Russian].
- STRYNZHA, A. P., born in 1935 and lived her entire life in village Revbyntsi, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 23 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/VghJtdbTO0Q> [In Ukrainian].
- SUSHKO, V., 2012, Zhyttia nezkinchenne: Pokhvalna obriadovist ukrainsiv Slobozhanshchyny XIX–XXI stolit [Endless life: Funeral ritual tradition of Ukrainians of Slobozhanshchyna in the 19th – 21st centuries]. Kharkiv: Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of M. T. Rylskiy. [In Ukrainian].
- SUTULA, M. A., born in 1934 and lived her entire life in village Revbyntsi, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 23 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/taAfjerNITU> [In Ukrainian].
- TARASEVSKYI, P. K., 1912, Pokhoronni zvychai y obriady [Funeral customs and rites]. Etnohrafichniy zbirnyk [Ethnographic Collection], Vols. 31–32. Lviv, 403–424. [In Ukrainian].
- TERTYSHNYK, O. V., born in 1952 and lived her entire life in village Mala Burimka, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 22 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/fyvb8Q4Ahpc> [In Ukrainian].
- TESLENKO, H. V., born in 1938 and lived her entire life in village Saryi Mokhnach, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 22 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/kluUsrJyVcE> [In Ukrainian].

VOVK, Khv., 1995, Pokhoronni obriady [Funeral rites]. In: Etnohrafichni osoblyvosti ukrainskoho narodu [Ethnographic features of the Ukrainian people]. Kyiv, 211–216, 324–335. [In Ukrainian].

ZHEIDA, H. O., born in 1929 in village Staryi Mokhnach, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 18 May 2024. [In Ukrainian].

ZHEIDA, N. P., born in 1954 and lived her entire life in village Revbyntsi, Zolotonosha district, Cherkasy region. Recorded by the author on 23 March 2025. [Online]. Available from: <https://youtu.be/vsljLmCMTXI> [In Ukrainian].

Між сном і смертю: сновидіння як система прикмет, що віщують смерть, у селах Лівобережної Черкащини

Актуальність. Уявлення про передвісники смерті посідають важливе місце в традиційній культурі українців і відображають способи інтерпретації межових життєвих ситуацій. Попри значний обсяг етнологічних досліджень поховальної обрядовості, народні вірування про віщі сновидіння як передвісники смерті залишаються фрагментарно описаними, особливо в локальному контексті Лівобережжя Черкащини. Документування живої фольклорної традиції є важливим, оскільки традиційні уявлення поступово зникають під впливом урбанізації та трансформації світогляду.

Мета. Зібрати, класифікувати та проаналізувати народні уявлення про сні-прикмети що віщують смерть у селах Ревбинці, Мала Бурімка та Старий Мохнач Золотоніського району Черкаської області. Виявити основні сюжети віщих сновидінь, проаналізувати їхню символіку та встановити зв'язок з поховальною обрядовістю.

Методи. Ґрунтується на польових етнографічних дослідженнях, проведених автором протягом 2024–2025 років. Респондентів було обрано з орієнтацією на представників старшого покоління як носіїв автентичної традиції. Зібрані свідчення зафіксовано у форматі відео із подальшим розшифруванням. Для аналізу використано порівняльний метод, аналіз символіки снів та тлумачення в контексті народної традиції.

Результати. Виявлено основні сюжети віщих сновидінь: випадіння зуба (найпоширеніша прикмета з системою трактувань за наявністю крові, болю та розташуванням зуба); явлення померлих родичів (особливо коли кличуть, ведуть на кладовище або просять щось передати); образи чорної виораної землі та зруйнованої хати (символізують землю як місце поховання та хату як символ стану родини); поява коня (пов'язана з символікою провідників у потойбіччя); інші образи (живі квіти, масова поява мух).

Висновки: Віщі сновидіння базуються на уявленні про проникність межі між світом живих і мертвих. Система трактувань відображає архаїчні нашарування та зв'язок з поховальною обрядовістю. Частина респондентів висловлює скептичне ставлення до окремих прикмет, що свідчить про трансформацію традиційних вірувань. Дослідження документує локальні варіанти народних вірувань та збагачує розуміння танатологічних уявлень.

Ключові слова: традиційний світогляд, віщі сновидіння, прикмети смерті, танатологія, онейромантія, народна символіка, поховальна обрядовість, Лівобережна Черкащина, Золотоніський район, польові дослідження.

Maksym Shapoval, MA student in History, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Максим Шаповал, студент магістратури історичного факультету, Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4726-3120>

Received: 05.01.2026

Advance Access Published: February, 2026